

Harmadik kód a tolmácsolásban: Létezik tolmácsolási szöveg?

Szegh Henriett

E-mail: laparisienne.gov@gmail.com

Kivonat: Baker (1993) korpuszkutatásokat ösztönző cikkének köszönhetően számos gépileg olvasható nagyméretű korpusz jött létre, melyek segítségével a fordítási szöveget és általános jellemzőit vizsgáló kutatók reprezentatív és érvényes eredménnyel gazdagították a korpuszalapú fordítástudományt. A korpuszalapú tolmácsolástudomány azonban bizonyos nehézségek (Shlesinger 1998), többek között az anyaggyűjtés és a hangzó szövegek átírásának problematikája, az egyes kísérletek érvényességének megkérdőjelezése miatt néhány évvel később indult csak fejlődésnek, így jóval kevesebb információval rendelkezik a tolmácsolás útján létrejött szövegekről, mint a korpuszalapú fordítástudomány a fordításokról. Kutatásom során a Pannónia Korpusz (Robin et al. 2016) tolmácsolási alkorpuszának tíz eredeti és azok fordított és tolmácsolás szövegén végeztem statisztikai és kontrasztív szövegelemzést azzal a céllal, hogy megállapítsam, vajon létezik-e – a fordítási szöveg (Károly 2007) analógiájára – tolmácsolási szöveg, és ha igen, milyen univerzális tulajdonságok jellemzik. A kutatás első szakaszában egy kétirányú párhuzamos korpuszalapú dolgoztam. Az eredmények igazolták előzetes hipotézisemet, mely szerint a tolmácsolási szövegre az implicitég, az egyszerűsítés és a redundancia csökkenése jellemző. Ennek oka minden bizonnyal a tolmácsolás sajátját képező időkorlátban, szóbeliségében és/vagy a rövid távú memória limitált tárolási kapacitásában keresendő. Ahhoz azonban hogy a kutatás eredményeiből általános következtetéseket tudjak levonni, a következő szakaszban fogok intermodális elemzést (tolmácsolás vs fordított szövegek) is végezni.

Kulcsszavak: tolmácsolási szöveg, korpusz, párhuzamos korpusz, implicitég, egyszerűsítés, szóbeliség

1. A korpuszalapú tolmácsolástudomány

Baker 1993-as „jóslata” valóra vált: az eredeti és fordított szövegek korpuszának elérhetősége, valamint a korpuszorientált módszertan együttesen lehetővé tették és teszik most is a fordításkutatók számára a fordított szövegek természetének, jellemzőinek feltárását.

A gépileg olvasható nagyméretű korpuszoknak köszönhetően a fordítástudomány számos reprezentatív, érvényes eredménnyel lett gazdagabb. A korpuszalapú tolmácsolástudomány azonban, Shlesinger szavaival élve, gyerekcipőben járt. Shlesinger (1998) már 1998-ban látta egy nagyméretű, gépileg olvasható tolmácsolási korpusz létrehozásában a lehetőséget, amely segítségével a tolmácsolás szövegekről tudunk általános következtetéseket levonni összehasonlítva akár más szóbeli megnyilatkozással (összehasonlítható korpusz) vagy a fordítás más formáival (intermodális korpusz), de ezzel együtt látta a nehézségeket is.

Az első probléma abból adódhat, hogy a profi tolmácsok általában érzékenyen reagálnak, amikor kísérleti kutatások résztvevőinek kéri fel őket. Kevesen vállalják a feladatot, és ha mégis, korántsem biztos, hogy egy időben egy helyen tudnak lenni, annak érdekében, hogy a kísérlet megvalósulhasson. Kedvezőbb a helyzet a tolmácsolókkal, akik nyitottabbak az ilyen típusú megkeresésekre, egyedül az ő eredményeik alapján azonban nem tudunk a profi tolmácsokra és az egész tolmácsársadalomra vonatkozó érvényes következtetéseket levonni. Ráadásul, bár fontosságukat senki sem kérdőjelezi meg, az ellenőrzött kísérleteket gyakran éri kritika a túl művi körülmények, a valódi kontextus hiánya és a gyakorlathoz csak kevéssé hasonló feladatok miatt, melyek aláássák ökológiai érvényességüket.

A következő nehézséget az átírás okozza. Míg az input gyakran elérhető gépileg olvasható formátumban, addig a tolmácsok produkciója kizárólag szóbeli, vagyis átírás szükséges ahhoz, hogy feldolgozható legyen. A transzkripció pedig továbbra is időigényes feladat, és számos módszertani problémát is felvet. Nem is beszélve a tolmácsolásnál kulcsszerepet játszó paralingvisztikai dimenzióról, mely az átírásban, érthető okok miatt, nem jelenik meg. A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a tolmácsolási korpuszok építése lassan és nehezen indult. 1965–2000 között közel tíz tolmácsolási korpusz született.

A 2000-es évek technikai fejlődése áttörést hozott a korpuszalapú tolmácsolástudományban. Bár az autentikus adatok hanghordozóra történő rögzítése továbbra is nagyobb nehézségekbe ütközik, mint írott, fordított szövegekhez hozzájutni, a folyamatosan gyarapodó online forrásoknak köszönhetően jóval több feldolgozható anyag áll a tolmácskutatók részére, mint eddig bármikor. Az átírás továbbra is nagyon időigényes, de ma már egyre gyakrabban fordul elő, hogy beszédfelismerő szoftvereket használnak. Segítségükkel előzetes draftot hoznak létre, mely később már könnyen javítható.

Hozzá kell azonban tenni, hogy a 2000 után keletkezett korpuszok is az esetek többségében disszertációkhoz készülnek, vagy saját felhasználásra hozták létre őket, azaz nagy nyilvánosság számára nem elérhetőek. Ilyen Cencini (2000) 2000-ben összeállított angol-olasz nyelvű TIC (Television Interpreting Corpus) televíziós tolmácsolási korpusza, mely 36 000 szövegszóból áll.

Meyer (2008) 2008-ban összeállított 35 000 szövegszóból álló K6 korpusza (elérhető) portugál beszédek és azok átíratát, valamint német megfelelőit tartalmazza. Segítségével Meyer szinkron- és konszekutív tolmácsolásban vizsgálta a tulajdonnevek fordítását.

Szintén Meyer hozta létre a K2 korpuszt (elérhető), mely összesen 160 000 szövegszót eredményező egynyelvű és tolmácsolt orvos–beteg beszélgetés átíratát tartalmazza négy nyelven (német, török, portugál, spanyol).

Bendazzoli (2005) a tolmácsolás direkcionálisának vizsgálatára létrehozott DIRSI (Directionality in Simultaneous Interpreting) korpusza 130 000 szövegszót tartalmaz angol és olasz nyelven.

Az EPIC, az EP háromnyelvű (EN, ITA, ESP) párhuzamos tolmácsolási korpusza 2004-ben jött létre, és mindenki számára ingyenesen hozzáférhető. A korpusz a fent említett három nyelv minden nyelvkombinációjában (9 alkorpusz) tartalmazza a FNy-i beszédet, annak átíratát, valamint az ezeknek megfelelő CNy-i verziót, összesen 180 000 szövegszót.

2. A tolmácsolási univerzálék nemzetközi vizsgálatának eredményei

Fumagalli (1999–2000) 18 angol forrásnyelvi szöveget és az azoknak megfelelő olasz célnyelvi szöveget magába foglaló párhuzamos korpusza, valamint 15 eredeti, célnyelven (olasz) írt szöveget tartalmazó összehasonlítható korpusza azzal a szándékkal jött létre, hogy segítségével a fordítási univerzálék (explicitáció, egyszerűsítés, normalizáció, kiegyenlítődé) esetleges jelenlétét vizsgálja a tolmácsolt szövegekben. A korpusz kis mérete miatt nehézkes általános érvényű megállapításokat tenni, de a jelen kutatás szempontjából is figyelemre méltó az eredmény, amely igazolni látszik, hogy a fent említett univerzálék megtalálhatóak a tolmácsolt szövegekben is.

A Nagoya Egyetem Integrált Akusztikai Információ Kutatási Központjában (Center for Integrated Acoustic Information Research of Nagoya University, CIAIR) 5 éven keresztül építettek egy közel egymillió szövegszót tartalmazó japán–angol tolmácsolási korpuszt. A rögzített anyag hossza 182 óra (elérhető). Tudomásom szerint jelenleg nem létezik ennél nagyobb tolmácsolási korpusz a világon. A korpuszt a nagy gyakorisággal előforduló szinkrontolmácsolási mintázatok kutatására hozták létre. Tohyama és Matsubara (2006) végzett kutatást a korpuszon, és megállapították, hogy a tolmácsok igen gyakran alkalmazzák a szegmentálást és az egyszerűsítést.

Eva Gumul (2006) explicitációval kapcsolatos kutatásokat végzett. Korpusza öt-öt autentikus lengyel és angol nyelven elhangzott politikai beszédből és azok tolmácsolt változataiból, összesen mintegy 100 000 szövegszóból állt. A vizsgálatban részt vevő tolmácsolók első nyelvükről anyanyelvükre 481, míg visszafelé 624 alkalommal explicitáltak. Ezen belül is a leggyakoribb eszköz a kötőszavak használata volt (B–A: 167, A–B: 227) ezt követte, még mindig elég nagy arányban (B–A: 52, A–B: 96) a leginkább szókeresésből és önjavításból fakadó ismétlés, majd a jelentés részletes leírása (B–A: 26, A–B: 42) és végül az egyértelműsítő metaforák használata (B–A: 14, A–B: 32).

3. A kutatás bemutatása

3.1. Kutatási kérdések és hipotézisek

A kutatás kezdetén abból indultam ki, hogy ha a fordítás nyomán keletkezett szövegek sajátos szövegtípust képviselnek, ezt hívja Gellerstam (1986) *translationese*-nek, Károly (2007) fordítási szövegnek, akkor feltételezhetjük, hogy a tolmácsolt szövegnek is, mivel fordítás nyomán keletkezik, szintén sajátos szövegtulajdonságai lesznek. Ha valóban így van, melyek lehetnek ezek az univerzális jellemzők? A tolmácsolás sajátos fordítási kontextusának köszönhetően eltérnek-e, és ha igen, miben, a fordítási szöveg univerzáléitól?

Továbbra is abból az alaptézisből kiindulva, hogy mind a fordítás, mind a tolmácsolás egy FNy és egy CNy között zajló fordítási folyamat eredménye, bizonyára lesznek olyan univerzálék, amelyek mindkettőre jellemzőek. Az a tény azonban, hogy az egyik írott, a másik szóbeli folyamat eredménye, szükségszerűen eltéréseket okoz a két szövegtípus között. A szóbeliséggel járó korlátok, mint az időkorlát vagy a rövid távú memória limitált tárolási kapacitása, nagyban befolyásolhatják a mindkét szövegre jellemző közös tulajdonságok arányát (pl.: kihagyások, szegmentálás [He, Boyd-Graber és Daumé 2016], egyszerűsítés jóval gyakoribb előfordulása a tolmácsolt, mint a fordított szövegekben) és az esetlegesen csak a tolmácsolásra jellemző, pontosabban csak itt kimutatható és mérhető univerzálék előfordulását (pl.: *anticipáció*).

3.2. A korpusz

A vizsgálatot a jelenleg 15 millió szövegszót tartalmazó, de folyamatosan bővülő Pannónia Korpusz (Robin et al. 2016) tolmácsolási alkorpuszából kiválasztott kétirányú párhuzamos korpuszon végeztem. A korpusz öt magyar és öt angol nyelven elhangzott szöveget tartalmaz, és angolra, illetve magyarra történt tolmácsolásuk átíratát. A hangzó szövegek EP. képviselők felszólalásai, a tolmácsolást az Európai Parlament hivatalos tolmácsai végzik valós körülmények között. Az Európai Parlament hivatalos munkahelyein minden üléstermet a nemzetközi követelményeknek (ISO-szabványoknak) megfelelő tolmácsfülkékkel szerelték fel. Műszaki problémák esetén konferenciatechnikusok állnak a tolmácsok rendelkezésére.

A korpuszépítés során a tolmácsszövegek transzkripciója az egységesség és a későbbi könnyebb használat érdekében előre meghatározott szempontok alapján történt. A legfontosabb alapelv az átírás során az volt, hogy minden lexikai és grammatikai elemnek rögzítésre kell kerülnie. A központosítás a magyar nyelv helyesírásának megfelelően történt. Intonált kérdések végére kérdőjel, felkiáltó, óhajtó, felszólító mondatok végére felkiáltójel került. A mondathatárt ponttal jeleztük, a tagmondatokat vesszővel választottuk el. Az évszámokat, a százalékok és a nagy számok számneves összetevőit számjeggyel írtuk (2008-ban, 23 százalék, 40 millió, 20 percent, 2 billion, from 2008 to 2010 stb.). A nyelvváltozatokat, dialektusokat, egyéni, alkalmi kiejtést nem jelöltük,

minden érthető, helyesen kiejtett elem szokványos helyesírással került átírásra. Azokat az eseteket, amikor a felszólalót megszakították (pl. az ülés elnöke közbeszólt), mindig jeleztük, de az adott szöveg nem került átírásra, hiszen az nem a tolmácsolás részét képezi. A tolmácsszövegek átírására vonatkozó részletes útmutató az 1. függelékben olvasható.

A szövegeket három aspektusból vizsgálom. A jelen cikk az első, a kétnyelvű párhuzamos vizsgálat eredményeit mutatja be. Az a tény, hogy a korpusz kétirányú, párhuzamos lehetőséget ad a második, azaz az összehasonlítható kutatás megvalósítására és a tervek között szerepel egy intermodális, vagyis a fordított és tolmácsolt szövegek összehasonlítását célzó kutatás is.

4. Elemzés

4.1. Statisztikai elemzés

Első lépésben statisztikai elemzést végeztem: vizsgáltam a szövegek terjedelmét, mondataik számát, valamint az átlagos mondathosszúságot. Fontos azonban megjegyezni, hogy a számítógépes elemzés önmagában csupán számokat bocsát rendelkezésünkre. Ahhoz, hogy megállapítsuk, milyen műveleteket és legfőképpen miért alkalmaznak a fordítók és tolmácsok, valamint, hogy az eredményekből érvényes következtetéseket vonhassunk le (Károly 2003), kontrasztív szövegelemzést érdemes végezni. Ennek eredményeit a 4.2. pontban mutatom be.

4.1.1. Statisztikai elemzés – szavak száma

A párhuzamos korpuszon végzett statisztikai elemzés első lépéseként a szavak számát vizsgáltam. Az eredményeket az 1. táblázat mutatja. Az *eredeti* mindig az adott nyelven elhangzott szöveg szavainak számát, míg a *tolmácsolt* értelemszerűen a tolmácsolt szöveg szavainak számát mutatja.

1. táblázat
Szavak száma

		angolról magyarra	magyarról angolra
1. szöveg	eredeti	162	108
	tolmácsolt	102	152
2. szöveg	eredeti	161	146
	tolmácsolt	133	171
3. szöveg	eredeti	184	140
	tolmácsolt	137	233

		angolról magyarra	magyarról angolra
4. szöveg	eredeti	161	148
	tolmácsolt	122	153
5. szöveg	eredeti	173	124
	tolmácsolt	124	146

A táblázatból jól látható, hogy angolról magyarra történő tolmácsolás során minden esetben csökken, magyarról angolra pedig nő a szavak száma. Pusz-
tán ezekből az adatokból nem érdemes hosszú távú következtetéseket levon-
ni a tolmácsolási műveletekkel kapcsolatban, itt jóval valószínűbb, hogy nem
ezek, hanem a két nyelv tipológiai különbségei okozzák az eltéréseket. A ma-
gyar agglutináló nyelvként a szótóhoz illesztett toldalékokkal fejezi ki a nyelvta-
ni viszonyokat, míg az izoláló angolban minden funkciónak külön szó felel meg
(Klaudy 2007), következésképp, amit a magyar képes egy szóban kifejezni, azt
az angol talán csak két, esetleg több szóval tudja leírni.

4.1.2. Statisztikai elemzés – mondatok száma

A statisztikai elemzés második lépéseként egybevetettem az eredeti és a tol-
mácsolt szövegek mondatainak számát. Az eredményeket a 2. táblázat foglalja
össze.

2. táblázat
Mondatok száma

		angolról magyarra	magyarról angolra
1. szöveg	eredeti	9	7
	tolmácsolt	8	3
2. szöveg	eredeti	9	6
	tolmácsolt	10	4
3. szöveg	eredeti	9	7
	tolmácsolt	8	6
4. szöveg	eredeti	8	5
	tolmácsolt	5	2
5. szöveg	eredeti	8	10
	tolmácsolt	12	6

Az esetek többségében csökken a mondatok száma a tolmácsolásban. Ennek az az oka, hogy a tolmácsok az üzenet szempontjából felesleges mondatokat kihagyják, azaz egyszerűsítenek.

Látjuk azonban, hogy van példa a mondatok számának növekedésére is. Az előadók gyakran előre megírt szövegeket olvasnak fel, melyeket a tudatos szerkesztés, a jól formáltság, a teljes mondatok túlsúlya és igen gyakran többszörösen összetett alá- és mellérendelt mondatok jellemeznek, ezért a tolmácsok ezeket a hosszabb és összetettebb FNy-i mondatokat több, rövidebb, egyszerűbb CNy-i mondatra bontják, így segítve a feldolgozást (ld. (1) példa).

- (1) (a) This mess [hell]-hole must be shut down immediately with all of current detainees having access to fair trial before a civilian court, all of the secret CIA torture prisons in Europe must be shut down, the use of Shannon airport in Ireland for military and rendition flights by the CIA must be ended, and the barbaric to death penalty must be brought to an end.
- (b) Ezt a pokol tornácát be kell zárni. És fontos, hogy igazságos eljárás-hoz legyen joguk a öö fogvatartottaknak. Az összes európai titkos CIA börtönt be kellene zárni, a shannoni repülőteret nem szabadna a CIA-nak felhasználni. Ezt a barbár helyszínt meg kell szüntetni!

4.1.3. Statisztikai elemzés – átlagos mondathosszúság

Az átlagos mondathosszúságot a Wordsmith Tools program segítségével számoltam, az eredményeket a 3. táblázatban láthatjuk. Az eredeti magyar/angol hangzó megnevezés a kiválasztott alkorpusz összes eredeti magyar/angol nyelven elhangzott, a magyarra/angolra tolmácsolás pedig az összes magyarra/angolra tolmácsolás szövegét foglalja magába.

3. táblázat

Átlagos mondathosszúság

Eredeti magyar hangzó	16,19
Magyarra tolmácsolás	14,18
Eredeti angol hangzó	19,5
Angolra tolmácsolás	20,9

Az eredeti magyar hangzó és magyarra tolmácsolás szövegek adataiból jól látszik, hogy a tolmácsolás szövegekben a mondatok átlagos hossza rövidebb, mint az eredetiben, kevesebb szót tartalmaznak. Ez az adat egyszerűsítésre enged következtetni. Ami az angol szövegeket illeti, itt minimális eltéréssel, de ellentétes eredményt kaptam. Megvizsgáltam azt a két szöveget, amelyek ezt az ellentétes adatot eredményezik, és arra a következtetésre jutottam, hogy a tolmácsolás szöveg mondatainak száma, amely hatással van az átlagos mondathosszúságra,

torzítja az eredményt. Sajnálatos módon ebben a két szövegben a tolmács fontos információkat tartalmazó mondatokat hagyott ki vagy részben, vagy teljes egészében a szövegből (ld.: 2) példa).

- (2) (a) Gond ez ma Európában? Hasonlóan beteges az a gondolkodás is amely megtiltaná a szomszédnak, hogy megemlékezzen a napról, amikor elvesztette vagyonát, földjét, esetleg családtagjait. Erre is volt példa a napokban, amikor az első világháborút lezáró trianoni békeszerződésre emlékeztünk június negyedikén. A kirekesztő, elnémító, múltat letagadó, egy régió létét, fejlődését megtiltani akaró gondolkodásra van ellenszer. Egy nyitott, befogadó kulturális értékeket megbecsülő, kisebbségek jogait tiszteletben tartó, erős Európa.
- (b) Ehm there have been other problems in the last few days. We've we organised on June 4th we organised ehm the commemoration of the Versailles treaty which put an end to the first world war. But ehm we have problems and there are ehm means of ehm tackling them but we must respect the values of all minorities and everyone's cultural values thank you.

4.1. Kontrasztív elemzés

A kontrasztív szövegelemzés során mondatonként vettem számba a tolmácsok által végrehajtott műveleteket, melyeket Klaudy (1997) tipológiája alapján osztottam fel. Lexikai műveletek: jelentések konkretizálása és generalizálása – jelentések összevonása és felbontása – jelentések kihagyása és betoldása – jelentések áthelyezése – jelentések felcserélése – teljes átalakítás – kompenzálás. Grammatikai műveletek: grammatikai konkretizálás és generalizálás – grammatikai felemelés és lesüllyesztés – grammatikai kihagyás és betoldás – grammatikai felbontás és összevonás – grammatikai áthelyezés – grammatikai csere.

Ezt követően az így azonosított grammatikai és lexikai átváltási műveleteket, szintén Klaudy (1997) tipológiája alapján, explicitációs és implicitációs csoportba soroltam aszerint, hogy milyen eltolódásokat hoztak létre a szövegben. Klaudy az explicitációt és az implicitációt a fordítói műveletek átfogó „szuperkategóriáinak” (2004: 72) nevezi. Előbbihez sorolja a lexikai konkretizálást, felbontást és betoldást, valamint a grammatikai konkretizálást, felbontást, felemelést és betoldást, míg utóbbihoz a lexikai általánosítást, összevonást és kihagyást, valamint a grammatikai általánosítást, összevonást és kihagyást. A grammatikai és lexikai áthelyezések, cserék explicitációs és implicitációs kategóriába való besorolásáról Robin alapján (2014) attól függően döntöttem, hogy a fordítók műveleteinek eredményeképpen „hangsúlyosabb, egyértelműbb, kifejtettebb közlés jött létre, vagy ennek ellenkezője” (Robin 2014: 99).

Az explicitációval és implicitációval járó átváltási műveleteket további három alkategóriába soroltam szintén Robin (2014) tipológiája alapján. Megkülönböztettem tehát kötelező szabálykövető explicitációs/implicitációs műveleteket, fakultatív normakövető és fakultatív stratégiakövető explicitációs/implicitációs műveleteket.

A kötelező kategóriába azokat a műveleteket soroljuk, amelyek mellőzése nyelvtanilag értelmetlen mondatot eredményezne. A fakultatív normakövető műveletek azok a fordítói beavatkozások, amelyek olyan rendszerességgel fordulnak elő, hogy normaként értelmezhetők. A stratégiakövető műveletek pedig azok a műveletek, amelyek segítségével (1) olyan jelentés fogalmazódik meg expliciten a célnyelvi szövegben, amely az eredetiben nem volt benne; (2) az eredeti szövegben impliciten megfogalmazott információ a fordításban nyíltan kifejeződik; (3) a forrásnyelvi szöveg egy eleme nagyobb hangsúlyt kap a fordításban.

A vizsgálatban azonban csak és kizárólag a normakövető és stratégiakövető explicitációra/implicitációra koncentráltunk, a kötelező kategóriát elhagytuk, hiszen ott a tolmácsnak nincs választása, a két nyelv rendszerbeli különbségei miatt el kell végeznie az adott átváltási műveletet.

A megbízhatóság érdekében (Károly 2002) a szövegelemzést kettős kódolással végeztem, azaz felkértem egy második személyt, hogy az előzetesen meghatározott szempontokat figyelembe véve elemezze a korpusz szövegeit.

4.2.1. Kontrasztív elemzés – Átváltási műveletek száma

Az átváltási műveletek számát – grammatikai és lexikai műveletekre bontva – a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat

Átváltási műveletek száma

	angolról magyarra	magyarról angolra
grammatikai	47	68
lexikai	216	225

Jól látható, hogy legyen szó bármelyik nyelvi irányról, a tolmácsok jóval nagyobb számban alkalmaznak lexikai, azaz a szövegek jelentéstartalmáért felelős, az információterhet módosító műveleteket, mint grammatikait. Ennek hátterében két dolog állhat. Az egyik, hogy a szövegekben általában több a lexikai, mint a grammatikai elem, vagyis nagyobb eséllyel végeznek a tolmácsok, de a fordítók is, lexikai elemekhez kapcsolódó átváltási műveleteket, a másik pedig az, hogy a tolmácsolásnál nem elsődleges szempont a nyelvi normákra, melyek többsége egyébként grammatikai, való odafigyelés. Vagyis az eredmények a tolmácsolás beszélt nyelvi jellegét látszanak megerősíteni.

4.2.2. Kontrasztív elemzés – Leggyakoribb műveletek száma

A következő, 5. táblázat a leggyakoribb műveleteket tartalmazza.

5. táblázat

Leggyakoribb műveletek száma

angolról magyarra	lexikai kihagyás	106
	lexikai betoldás	41
	lexikai konkretizáció	31
	lexikai általánosítás	25
magyarról angolra	lexikai kihagyás	95
	lexikai betoldás	51
	lexikai általánosítás	44
	lexikai konkretizáció	29

Látható, hogy az első négy helyen, legyen szó bármely nyelvi irányról, kizárólag lexikai műveletek állnak, azok közül is a kihagyás messze magasan az első helyen. Vagyis a tolmácsok kihagynak bizonyos szavakat, mondatrészeket, sőt akár egész mondatokat az eredeti szövegből, vagyis egyszerűsítik azt (ld. (3) példa).

- (3) (a) And in my view *these reports before the plenary today*, fail to address the fundamental problems with the current system of structural funding.
- (b) Szerintem a *jelentések* nem válaszolnak a jelenlegi strukturális öre [alapok] ö rendszerének ö alapvető problémáira.

Szelektálnak. A felesleges, redundáns, beszédhelyzetből kikövetkeztethető információt, mint a fenti példában a *before the plenary today* kifejezést, elhagyják. Így több idejük marad a feldolgozásra, és a memóriájuk sem telítődik olyan hamar.

Gile (1985) erőfeszítés-modelljével illusztrálhatjuk legjobban, hogy mi történik egy tolmácsolási helyzetben. A tolmácsra három erő hat. A beérkező információt meg kell hallgatnia és elemeznie, azaz feldolgoznia. Ehhez el kell raktároznia a memóriájában a szavakat, mondatokat, majd CNy-en visszaadni az eredeti gondolatot. A rendelkezésére álló energiát e között a három feladat között kell megosztania. Ha az egyikre nagyobb erőfeszítést kell fordítania, azt csak a másik kettő kárára tudja megtenni, aminek eredménye gyakran a tolmácsolás minőségének romlása, fontos információk elvesztése...

Az 5. táblázat adatai első pillantásra furcsának tűnhetnek. Az első két és a harmadik-negyedik helyen is ellentétes műveletek állnak. Hogyan lehetséges ez? Válaszként talán visszautalnék Shlesingerre és kutatásaira (Shlesinger

és Ordan 2014), melyekben azt vizsgálta, hogy vajon a tolmácsolás ugyanaz-e, mint a fordítás, leszámítva persze, hogy nem írásbeli, hanem szóbeli, vagy inkább a beszéd egy formája a beszélt nyelvre jellemző tulajdonságokkal. Shlesinger végkövetkeztetése: „a szinkrontolmácsolás a hibriditás egy paradigmikus esete” (Shlesinger és Ordan 2014: 58).

4.2.3. Kontrasztív elemzés – Explicitációk és implicitációk száma

Ez a hibriditás a 6. táblázatból is nagyon jól látszik, amely az explicitációk és implicitációk számát mutatja.

6. táblázat
Explicitációk és implicitációk száma

	angolról magyarra	magyarról angolra
explicitáció	101	125
ebből stratégiai	91	118
ebből normakövető	10	7
implicitáció	162	168
ebből stratégiai	159	167
ebből normakövető	3	1

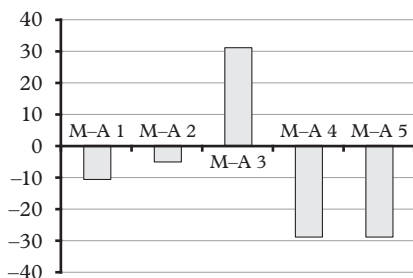
A táblázat megerősíti az előző eredményeit: a tolmácsok gyakrabban élnek az implicitáció lehetőségével, mint az explicitációval. A két nyelvi irányban összesen 336-szor implicitáltak és 226-szor explicitáltak. A 226 explicitáció, amely azonban korántsem mondható elenyésző számnak, alátámasztja Fumagalli (2000) eredményeit, aki a tolmácsolási univerzálékat vizsgálva megállapította, hogy nemcsak a fordításra, hanem a tolmácsolásra is jellemző az explicitáció. Az eredmények megerősítik továbbá Gumul (2006) állítását is, mely szerint B–A nyelvre kevesebbszer explicitálnak a tolmácsok, mint A–B nyelvre. A stratégiai és a normakövető műveletek száma, legyen az implicitáció vagy explicitáció, alátámasztja azon korábbi állításomat, mely szerint tolmácsolás során nem a normakövetés az elsődleges szempont.

Azt, hogy a fordított szövegek explicitebbek, mint az eredetiek, Blum-Kulka (1986) explicitációs hipotézise óta tudjuk. De vajon mi a helyzet a tolmácsolás szövegeivel? Makkos és Robin (2012) kutatásaik során az úgynevezett explicitégségi mutatót használták a forrás- és célnyelvi szövegek explicitégségi szintje közötti különbség kifejezésére, mégpedig a fordítás során végrehajtott explicitációs és implicitációs műveletek egymáshoz viszonyított száma alapján.

Az explicitégségi mutató analógiájára az implicitégségi mutató is kiszámolható: a kiinduló, eredeti szöveg implicitégsége 0, ebből kivonjuk a tolmácsolás során elvégzett implicitációk számát, majd hozzáadjuk az explicitációk számát.

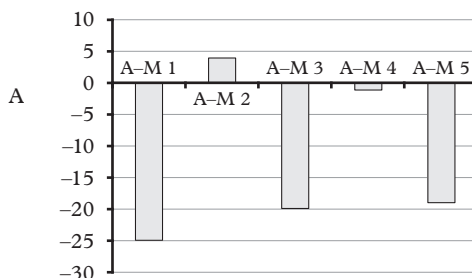
7.a táblázat

Implicitségi mutató M–A

7.b táblázat

Implicitségi mutató A–M

A 7.a és 7.b táblázat szerint az M–A 3 és A–M 2-vel jelölt szövegek kivételével mindegyik alátámasztja, hogy a tolmácsolás szövegeinek implicitségi szintje magasabb, mint az eredeti szövegeké. Ennek oka az egyszerűsítés, a rengeteg kihagyás, amit az eddigiekben is láthattunk.

A két kivételt részletesen megvizsgálva két jellemző okát találtam annak, hogy az eredeti implicitségi szint alacsonyabb, mint a tolmácsolás változatoké. A tolmács sok helyen feleslegesen, így növelve a szöveg redundanciáját (4) (5), azért végzett lexikai betoldást, hogy kitöltse a szüneteket, amíg információra vár, vagyis Lederer (2001) szavaival élve strukturális anticipációt alkalmazott (6).

- (4) (a) Tehát...aggodalmunk megint előjön, hogy az orosz függőség talán megint életbe fog lépni.
 (b) And therefore that is a matter of concern *I'm afraid we are worried* in terms of our dependency on Russia *we fear* that we will be more dependent in future.

Ha a következő mondatban a tolmács így fogalmaz: nem a költségvetés, hanem az alapján fognak rólunk véleményt mondani, hogy a 2020-as stratégia elérte-e céljait, elkerülhetné volna az *alapján* szó kétszeri használatát. Fontos hozzátenni, hogy a magyarban, beszélt nyelvben nagyon gyakran előfordul, hogy hasonlóan a fenti tolmáchoz duplán használják ezt a szót, ami éppen ezért nem zavaró, ugyanakkor a tolmácsolás beszélt nyelvhez való hasonlóságát tükrözi.

- (5) (a) And in 2020 we will be judged not *by* the size of our budget but on whether we delivered on the 2020 strategy or not.
 (b) Másodsorban az Európai Unió 2020-as stratégiája ö kulcsfontosságú: kettőezer-húszban nem a költségvetés *alapján* ö fognak rólunk véleményt nyilvánítani, hanem az *alapján*, hogy az Európa 2020-as stratégia elérte-e céljait.

A strukturális anticipációra, az anticipáció egy speciális esetére Lederer hívta fel a figyelmet Seleskovitchsal közösen írt *Interpréter pour traduire* (2001) című

könyvében. A meghatározás szerint a strukturális anticipáció során a tolmács egy egyszerű, semleges mondattal vezeti be mondanivalóját, ezáltal húzza az időt, egészen addig, amíg a mondat folytatásához szükséges, számára releváns információ elhangzik.

- (6) (a) Az első az orosz energiaimport jelentőségének az újragondolása a második pegyig [pedig] egy olyan kibővítése a partnerségi szerződésnek, hogy európai uniós képviselők is részt vehessenek megfigyelőként a decemberi, illetve a 2013 márciusában tartandó elnöki [elnökválasztásokon].
- (b) First of all the importance of energy import we need to rethink that whole policy and secondly extending the Partnership Agreement *that's another point I'd like to touch upon* with EU representatives taking part as observers in the elections that are to take place in December and also in March of 2013 when you have the Presidential elections coming up in that country.

5. Összefoglalás

A kétnyelvű párhuzamos elemzés eredményei igazolták előzetes hipotézisemet, mely szerint a tolmácsolási szöveg *redukált* szöveg, melyet elsősorban az implicitség, az egyszerűsítés és a redundancia csökkenése jellemez. Háttérben az időkorlát és/vagy a rövid távú memória limitált tárolási kapacitása áll. A szerkesztetlenség és az a tény, hogy a tolmácsok egyes, az adott szituációban jelen levő vagy kikövetkeztethető elemeket kihagyhatnak, mind a tolmácsolási szöveg beszélt nyelvi jellegét erősíti.

A jelen kutatási eredményeket a továbbiakban két másik aspektusból történő vizsgálattal szándékozom alátámasztani, kiegészíteni. Az éppen folyamatban lévő egynyelvű összehasonlítható vizsgálat keretein belül a tolmácsolt szövegeket az eredeti, spontán beszédekkel vetem össze. Ezt követi majd az intermodális vizsgálat, mely során lehetőségem nyílik összehasonlítani a fordított és tolmácsolat szövegeket is. A három elemzés adatai talán már elegendőnek bizonyulnak ahhoz, hogy általános érvényű megállapításokat tehessek a tolmácsolási szövegre vonatkozóan.

Irodalom

- Baker, M. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. In: Baker, M., Francis, G., Tognini-Bonelli, E. (eds) *Text and Technology: In Honour of John Sinclair*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. 233–250.
- Blum-Kulka, S. 1986. Shifts of Cohesion and Coherence in Translation. In: House, J., Blum-Kulka, S. (eds) *Interlingual and Intercultural Communication. Discourse and Cognition in Translation and Second Language Acquisition Studies*. Tübingen: Gunter Narr Verlag. 17–37.

- Cencini, M. 2000. *Il Television Interpreting Corpus (TIC). Proposta di codifica conforme alle norme TEI per trascrizioni di eventi di interpretazione in televisione*. Unpublished dissertation. Advanced School for Translators and Interpreters (SSLMIT), University of Bologna at Forlì.
- Fumagalli, D. 1999–2000. *Alla ricerca dell'interprete. Uno studio sull'interpretazione consecutiva attraverso la corpus linguistics*. Unpublished dissertation, Advanced School for Translators and Interpreters (SSLMIT), University of Trieste.
- Gellerstam, M. 1986. Translationese in Swedish novels translated from English. In: Wollin, L., Lindquist, H. (eds) *Translation Studies in Scandinavia*. Lund : CWK Gleerup. 88–95.
- Gile, D. 1985. Le modèle d'efforts et l'équilibre d'interprétation en interprétation simultanée. *Meta* Vol 30. No. 1. 44–48.
- Gumul, E. 2006. Explication in simultaneous interpretation: a strategy or a by-product of language mediation? *Across Languages and Cultures* Vol. 2. No. 7. 171–190.
- Károly K. 2002. Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről. *Alkalmazott Nyelvtudomány* 2. évf. 1. szám. 77–87.
- Károly K. 2003. Korpusznyelvészet és fordításkutatás. *Fordítástudomány* 5. évf. 2. szám.
- Károly K. 2007. *Szövegtan és fordítás*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 2004. Az implicitációról. In: Navracics J., Tóth Sz. (szerk.) *Nyelvészet és interdiszciplinaritás. Köszöntőkönyv Lengyel Zsolt 60. születésnapjára*. Szeged: Generália. 70–75.
- Klaudy K. 2007. *Nyelv és fordítás. Válogatott fordítástudományi tanulmányok*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Makkos A., Robin E. 2012. Fordítói műveletek a kompetencia függvényében. In: Horváthné Molnár K., Sciacovelli A. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet regionális és globális szerepe: alkalmazott nyelvészeti kutatások az EU magyar elnökség évében*. A MANYE kongresszusok előadásai 8. Budapest–Szombathely–Sopron: MANYE–NYME. 305–318.
- Robin E., Dankó Sz., Götz A., Nagy A. L., Pataky É., Szegh H., Zolczer P. 2016. Fordítástudomány és korpuszkutatás: bemutatkozik a Pannónia Korpusz. *Fordítástudomány* 18. évf. 2. szám. 5–26.
- Seleskovitch, D., Lederer, M. 2001. *Interpréter pour traduire*. Paris: Didier-Erudition.
- Shlesinger, M. 1998. Corpus-based interpreting studies as an offshoot of corpus-based translation studies. *Meta* Vol. 43. No. 4. 486–493.
- Shlesinger, M., Ordan, N. 2014. More spoken or more translated. In: Brems, E., Meylaerts, R., van Doorslaer, L. (eds) *The known unknowns of Translation Studies*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 47–65.

Internetes források

Bendazzoli, C., Sandrelli, A. 2009. Corpus-based Interpreting Studies: Early Work and Future Prospects.

<http://www.raco.cat/index.php/Tradumatica/article/view/154835>

Utolsó letöltés: 2017. március 20.

He He, Boyd-Graber, J., Daumé, H. 2016. Interprete vs Translationese: The Uniqueness of Human Strategies in Simultaneous Interpretation. http://www.umiacs.umd.edu/~hhe/papers/2016_naacI_interprete.pdf

Utolsó letöltés: 2017. március 5.

Meyer, B. 2008. Interpreting proper names: different interventions in simultaneous and consecutive interpreting.

http://www.trans-kom.eu/ihv_01_01_2008.html

Utolsó letöltés: 2017. április 20.

Monti, C., Bendazzoli, C., Sandrelli, A., Russo, M. 2005. Studying directionality in simultaneous interpreting through an electronic corpus: EPIC (European Parliament Interpreting Corpus). *Meta* Vol. 50. No. 4.

<http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v50/n4/>

Utolsó letöltés: 2017. január 10.

Robin, E. 2014. Fordítási univerzálék a lektorált szövegekben. Doktori disszertáció. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/robinedina/diss.pdf>

Utolsó letöltés: 2017. április 19.

Tohyama, H. Matsubara, S. 2006. Collection of Simultaneous Interpreting Patterns by Using Bilingual Spoken Monologue Corpus.

http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2006/pdf/125_pdf.pdf

Utolsó letöltés: 2017. február 5.

1. függelék: Átírási elvek

Jelenség	Jelölés
szünet (üres)	(nem tapad) egy ... jel kb. 2 mp.
szünet (kitöltött)	magyar: ö öö ööö (az ö-k száma az adott rész hosszát jelöli, egy ö kb. 2 mp)
	angol: ehm eehm eeehm
érthetetlen	# (nem tapad)
önjavítás	[a javított rész] szó, amit javít [szó, amire javít]
beszélő, tolmács által hibásan ejtett szó javítása	rosszul ejtett szó >helyes szó<
tolmácsot megszakítják	>...< (a szöveg nem kerül átírásra)
technikai hiba	t#
évszámok, százalékok, nagy számok szám összetevője	számmal (pl. 2008-ban, from 2008 to 2010, 23 százalék...)
nyelvváltozat, dialektus, egyéni, alkalmi kiejtés	nem jelölt